

МОЖЛИВИЙ ВАРІАНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена визначенню можливого варіанту педагогічної діяльності викладача на основі системного підходу. В статті показано, що діяльність викладача вищого навчального закладу ґрунтується на теорії функціонування складних систем, із проведенням системно-структурних досліджень елементів навчально-виховного процесу. В статті визначено зміст компетенцій викладача та студента в умовах притаманної множини системоутворюючих зв'язків процесу навчання у вищій школі.

Ключові слова: система, системний підхід, варіант педагогічної діяльності.

Постановка проблеми. Об'єктивні зміни у педагогічній діяльності викладача відбуваються за наступними напрямками:

- змінюються цілі педагогічної діяльності (викладач повинен готувати висококваліфікованого спеціаліста широкого профілю, стійкого до навантажень, творчого, винахідливого, відповідального у відносинах з колективом);
- змінюється зміст навчальної інформації (програма підготовки повинна враховувати зміни у сучасному житті та мати більш широкий спектр професійної та фахової спрямованості студентів, що в свою чергу, вимагає перебудови системи знань самих викладачів вищого військового закладу);
- змінюються засоби педагогічної комунікації (сотовий зв'язок, вільний доступ до пошукової мережі Internet, новітнє програмне забезпечення щодо вирішення задач великої складності, сучасні інформаційні технології, дистанційне навчання тощо);

– змінюються форми і методи педагогічного впливу (внаслідок масового впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку студентів до життєдіяльності в інформаційному суспільстві);

– змінюються і сам об'єкт педагогічного впливу - студенти, внаслідок того, що діти вчаться з шестирічного віку (більш чіпка пам'ять у шестирічок забезпечує формування у них більш міцного фонду знань, навичок і умінь не тільки в школі, а і на початковому періоді введення в спеціальність за фахом у вищій школі);

– змінюються вимоги до рівня професіоналізму науково-педагогічних працівників, інженерно-технічного складу, майстрів професійної спрямованості тощо.

Роль самого педагога та вимоги до нього змінилися, що вимагає від нього постійного удосконалення, творчості, пошуку нових підходів до формування особистості студента як майбутнього фахівця військової справи.

Вища школа, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти [1], проголошена «рушійною силою побудови громадянського суспільства, яка повинна забезпечити фундаментальну наукову та професійну підготовку майбутніх фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх інтересів та здібностей», що в свою чергу вимагає розвитку та удосконалення педагогічного професіоналізму науково-педагогічних кадрів.

Отже, актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку системи військової освіти є визначення варіанту професійної діяльності педагога вищої школи, яка є умовою ефективного формування студента як майбутнього військового фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт [2-7] дозволяє стверджувати, що існують різні підходи до розуміння варіантів професійної діяльності викладача. У [2,3] організаційно-психологічна структура педагогічної діяльності розглядається як наступні групи елементів: організаційні (суб'єкт, процес, предмет, умови, продукт) і соціально-психологічні (мета, мотив, засоби, спосіб, результат). У [4,5] з позиції педагогічної майстерності визначено, що здійснюючи рефлексивне керівництво розвитком студентів, викладач має бути здатним керувати собою і через себе – всіма компонентами педагогічної діяльності (мета, суб'єкт, об'єкт, засоби, результат), тобто виділяє п'ять організаційних компонентів педагогічної діяльності. У [6,7] визначені сучасні технології навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, тести до визначених видів занять, нормативні, облікові документи тощо.

Формування цілей статті. Нажаль, у розглянутих автором публікаціях не чітко проглядається, що зміст діяльності викладача безпосередньо ґрунтується на складових системного підходу як одного з методу дослідження будь якого процесу або можливого варіанту діяльності науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу.

Метою даної статті є розкриття сутності науково-педагогічної діяльності викладача та здійснення її структурно-компонентного аналізу на основі системного підходу як однієї з умов ефективного професійного формування особистості студента, які, зокрема, навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

Виклад основного матеріалу. Вибір варіанту педагогічної діяльності викладача ґрунтується на застосуванні системного підходу до аналізу та подальшого синтезу проблеми. Розглянемо основні положення системного підходу.

Ідея системного підходу є найбільш загальним методом розв'язання як теоретичних, так й практичних проблем. Вона ґрунтується на теорії функціонування складних систем, із проведенням системно-структурних досліджень, зокрема, в педагогіці вищої школи.

Розпізнавальними ознаками кожного системного утворення є розвинутий зв'язок між його елементами і впорядкованість (організованість), що обумовлює цілісний характер даного утворення. Звичайно, в різних системах об'єктів ступінь цілісності буває різною. Відношення частини до цілого є таким, що всяка зміна зв'язку між елементами приводить до появи у них, раніше їм не притаманних інтеграційних властивостей – емерджентних властивостей. Визначений тип зв'язку часто характеризує саме тип утвореного цілого. Таким

чином, зв'язок між елементами виступає як дещо більш вагоме, чим самі елементи (підсистеми) [8-10].

Важливим моментом характеристики довільної системи потрібно вважати виділення з притаманної їй множини зв'язків особливої підмножини – системоутворюючих зв'язків.

У сучасній загальній теорії систем немає єдиного погляду на співвідношення понять “система” і “ціле” – тотожні вони чи, навпаки, нерівноцінні. У [8] визначено, що системи можуть бути цілісними і нецілісними: всяке ціле є системою, але не всяка система є цілим. При цьому автор вважає, що система, підпорядковуючись принципу необхідності, абсолютно виключає випадковий характер взаємодії частин. Проте, в [10] визначається, що такий підхід не зовсім правомірний. Необхідність і випадковість – не критерії системності і цілісності, оскільки вони діалектично пов'язані (необхідне в одному відношенні, випадкове в іншому), а головне – при такому односторонньому підході виключаються з розгляду системи, в яких діють статистичні закономірності та імовірнісні зв'язки (наприклад, в педагогіці).

Як відомо, система – це множина елементів з відношеннями і зв'язками між ними, які утворюють деяку цілісність. Це визначення можна розглядати як найбільш узагальнене, так як воно не включає обмежень часткового і конкретизованого характеру. Конкретизуючи поняття “зв'язок”, яке входить у вище наведеному визначенні, автор статті вважає, що два і більше різних предметів пов'язані, якщо за наявності або відсутності деяких властивостей у одного з них можна судити про наявність або відсутність деяких властивостей у інших. Проте, взаємодія, яка взята лише в загальному вигляді, не може сформувати систему із численної кількості елементів. Розробляючи в своїх працях теорію функціональних систем [8,10] автори підкреслювали, що системою можна назвати лише такий комплекс (в тому числі, військово-технічного характеру) вибіркового залучення компонентів, в якому взаємодія та взаємовідношення набувають характер взаємосприяння компонентів, спрямованих на отримання фокусуємого корисного результату.

Застосовуючи загальну теорію систем до педагогіки структурними та функціональними компонентами педагогічної системи можуть бути: суб'єкт і об'єкт педагогічного впливу; предмет їх спільної діяльності; мета навчання; засоби педагогічної комунікації.

Вказані компоненти дійсно утворюють систему, так як, з одної сторони, відсутність будь-якого з них веде до ліквідації самої педагогічної системи, а з іншої – ніякий з них не може бути виражений через другий елемент або їх сукупність.

Виділення структурних компонентів є необхідною, але не достатньою умовою опису систем. Система задана, якщо поряд з виділенням її елементів вказана і сукупність зв'язків між ними. В даному випадку всі структурні компоненти педагогічної системи мають прямий та зворотній зв'язок між собою. Що ж стосується конкретного опису цих залежностей (як змінюється один компонент при цілком визначеній зміні іншого), то по суті з'ясування цього питання складає головну задачу педагогіки та педагогічної психології як науки і лежить в основі всіх психолого-педагогічних досліджень.

Визначаючи проблему педагогічної діяльності в сучасних умовах у [7] виділяються п'ять функціональних компонентів діяльності викладача:

- гностичний (знання їм свого предмету, засобів педагогічної комунікації, психологічних особливостей особистості студентів, а також знання про особливості своєї особистості та діяльності);

- проектувальний (перспективні цілі навчання і виховання, а також стратегії і способи їх досягнення);

- конструктивний (особливості конструювання викладачем власної діяльності і діяльності студентів з врахуванням найближчих цілей навчання та виховання);

- комунікативний (специфіка взаємодії викладача зі студентами, враховуючи ефективність педагогічної діяльності з досягненням дидактичних цілей);

- організаторський (уміння викладача організувати як діяльність студентів, так і свою власну).

Таким чином, в основі опису педагогічної діяльності викладача вищої школи лежить п'ятикомпонентна структура. Всі компоненти цієї моделі часто описуються через систему відповідних умінь викладача. Представлені компоненти не лише взаємопов'язані, але інколи і достатньо сильно перетинаються. Очевидно, що реалізація організаторського компоненту в діяльності викладача в значній мірі неможлива без його комунікативної активності. Проектувальний компонент пов'язаний з методами виховання та навчання, але не так прямо як конструктивний.

Конструктивна діяльність викладача безпосередньо пов'язана з проблемою методів навчання і може бути представлена, на думку [3] як реалізація чотирьох функцій: презентативної (подання студентам змісту матеріалу, враховуючи конкретні форми і способи), інсентивної (спонукання студентів до оволодіння матеріалу через постановку питань, оцінювання відповідей і т. д.), коректуючої (виправлення і співставлення результатів діяльності самих студентів) та діагностуючої (забезпечує зворотній зв'язок).

Конструктивна діяльність викладача як реалізація чотирьох функцій дозволяє виділити те спільне, що характеризує процес навчання, який протікає в достатньо різних умовах. А це, в свою чергу, дозволяє судити про методи як про загальну характеристику будь-якого процесу навчання.

Конструктивний та проектувальний компоненти діяльності пов'язані з рівнем майстерності. У викладачів з високим рівнем майстерності переважає вплив організуючого, а не чисто дисциплінарного характеру. Причому по мірі зростання майстерності число безпосередніх впливів скорочується, проте збільшується їх різноманітність.

Освітні системи, зокрема у вищому військовому закладі функціонують в певному ритмі (початок, канікулярна відпустка, закінчення навчального року) і циклічно (загальний час, протягом якого мають бути вирішені освітні завдання щодо даного контингенту студентів). Всі учасники навчально-виховного процесу взаємодіють як керовані і самокеровані, тобто самоорганізуються системи.

Керовані суб'єкти, тобто ті, що приймають запропонований ритм, цикли, способи пред'явлення і контролю інформації залишаються в даній освітній системі як керовані елементи або покидають її. Останнє часто пов'язано з рівнем і структурою творчих потенціалів студента, які можуть бути так унікальні, що традиційна освітня система відкидається ними. Конфлікти виникають, як правило, між потребою студента у самореалізації творчих потенціалів, досягненні своїх результатів і консервативним змістом навчання, методами, використовуваними викладачами, які не збігаються з особистою програмою, яка викладається.

Специфікою вищої школи є самостійна діяльність студентів. В реальності це положення часто пов'язується викладачами з можливістю ліквідації або зведення до мінімуму міжкласових оцінок. У [4] показало, що таке розуміння специфічної для вищої школи самостійності студентів необґрунтоване. В процесі роботи автором з'ясовано фактор несприятливого впливу на успішність, який пов'язаний з нерегулярністю навчально-методичного впливу типу консультацій і контролю.

Думка про те, що "відсутність оцінки є найгіршим видом оцінки, оскільки цей вплив не орієнтуючий, а дезорієнтуючий", є справедливою відносно будь-яких педагогічних систем [3]. Тому розробка для вищої школи нових способів контролю, які б були пов'язані з мінімальною втратою часу є цілком доцільною. Звичайно, часте оцінювання особливо необхідне на молодших курсах, де існує система протиріч у формуванні досвіду самостійної роботи у студентів. Це і зрозуміло: всебічний і систематичний контроль в школі (без перехідного періоду) і висока ступінь самостійності у ВУЗі є важко переборним бар'єром і складає один з аспектів проблеми адаптації на молодших курсах. Проте було б неправильно зводити всю суму міжсесійних оцінок лише до контролю, оскільки це лише одна із складових частин цього оцінювання.

Наявність однієї лише системи обліку та контролю характерне для непродуктивної (формальної) вимогливості. Продуктивна ж вимогливість представлена, крім того, і

системою заохочень, покарань та стягнень. Таким чином, рубіжне (міжсесійне) оцінювання є далеко не зайвим елементом діяльності викладача вищої школи, особливо на молодших курсах. Інший перспективний спосіб розв'язання проблеми адаптації – більш досконале навчання студентів прийомам самостійної роботи.

При аналізі педагогічної діяльності бажано використовувати різні моделі. Проте в рамках даної роботи це питання залишилося не розглянутим.

Висновки. Педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу полягає у цілеспрямованому впливі на групу студентів з метою сприяння їх особистісному зростанню. В результаті здійснення вимог навчально-виховного процесу, викладач виконує ряд спеціальних функцій, які проявляються у своєрідному співвідношенні: якщо викладач знає (аналітико-прогностична функція), і розуміє студентів (продуктивно-комунікаційна функція), орієнтований на їхні потреби і на спільну справу, то йому легше зацікавити студентів цією справою (проективно-організаційна функція), залучити їх до її реалізації, правильно розподілити обов'язки і в процесі ефективної взаємодії обрати адекватний ситуації спосіб впливу – проявити психолого-педагогічний такт.

Керуючись цілями освітньої соціалізації та обраним варіантом діяльності на основі системного підходу викладач реалізує покладені на нього функції у педагогічній діяльності через актуалізацію власних соціальних здібностей. Визначені автором варіанти діяльності викладача пов'язані з ефективністю освітньої діяльності студентів, відтворює зв'язки його основних функцій в освітньому процесі і психолого-педагогічними вміннями. Змістовно у процесі такої діяльності викладач закладає основи саморозвитку та самовдосконалення студентів. Важливими аспектами його діяльності в контексті навчально-виховного процесу є вміння добирати і застосовувати різноманітні форми та методи виховання, а також використовувати диференційний та індивідуальний підходи до студентів.

Виховна діяльність викладача, у процесі якої реалізуються професійні можливості та здійснюється самореалізація його особистості, є засобом розвитку соціалізованої і творчої особистості студентів.

Перспективи дослідження пов'язані з уточненням та деталізацією морально-психологічних якостей викладача, які забезпечують підвищення ефективності навчально-виховного процесу на факультеті військової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Указ президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» : за станом на 17 квітня 2002 року № 347/2002 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во. – 2002. – 67 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Педагогічна майстерність : підручник / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]. – К.: Вищ. шк., 1997. – 349 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с. – Режим доступу : http://omolodim.at.ua/publ/kuzminskij_a_i_omeljanenko_v_l_pedagogika_kijiv_znannja_2007/1-1-0-26.
4. Пальчевський С.С. Педагогіка : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / Степан Сергійович Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с. – Режим доступу : <http://lib.ltd.ua/педагогіка-пальчевський>.
5. Зміст і сутність педагогічної діяльності : навч. посіб. / [О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч та ін.]. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2007. – 228 с.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи / Світлана Сергіївна Вітвицька. – Ж. : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 160 с. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Vitvytska_Svitlana/Osnovy_pedagogiky_vyschoi_shkoly/.
7. Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н.В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 23 – 28. – Режим доступу : <http://www.psy.su/interview/1851/>.
8. Оленович И.Ф. Основы теории сложных систем : учебн. пособ. / Оленович И.Ф., Смирнов В.А., Черкашин Г.Н. – К.: Академия ПВО СВ, 1977. – 231 с.
9. Дружинин В.В. Вопросы военной системотехники : учебник / Дружинин В.В., Конторов Д.С. –

М.: ВИ МО СССР, 1976. – 224 с. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/247668/>.

10. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода : учебник / Блауберг И.В., Юдин Э. Г. – М.: Наука, 1973. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/61468/>.

Рецензент: д.військ.наук, професор Шарий В.І., провідний науковий співробітник науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

к.воен.н. Зайцев Д.В.

ВОЗМОЖНЫЙ ВАРИАНТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

Статья посвящена определению возможного варианта педагогической деятельности преподавателя на основе системного подхода. В статье показано, что деятельность преподавателя высшего учебного заведения базируется на теории функционирования сложных систем, с проведением системно-структурных исследований элементов учебно-воспитательного процесса. В статье определено содержание компетенций преподавателя и студента в условиях присущего множества системообразующих связей процесса обучения в высшей школе.

Ключевые слова: система, системный подход, вариант педагогической деятельности.

D. Zaitsev

THE VARIANT OF THE TEACHER TEACHING UNIVERSITY IN A SYSTEMATIC APPROACH

Article is devoted to a possible variant of a teacher teaching in a systematic approach. The paper shows that the activities of academics based on the theory of complex systems, from a systemic and structural studies of elements of the educational process. The paper defined the content of the teacher and student competencies in multiple backbone connections inherent in the learning process in higher education.

Keywords: system, system approach, the option of operation teaching activities.